

Posledný kastrát za múrmi Vatikánu

Lucia Laudoni

31. októbra 2020 ✚ Kultúra

Oheň bez plameňa, slzy bez soli. Takýmto a podobnými slovami by básnik charakterizoval hlas kastrátov. Nemilosrdný mikroskop modernej estetiky ich podrobil radikálnej expertíze a výsledok nie je práve lichotivý. Vina za existenciu anjelov so zlomenými krídlami (mužnosti) sa (opäť) hodila na cirkev, pretože *mulieres in ecclesiis taceant*. A zrkadlo dejín rozbil čas.

Či naozaj bola kastrácia hudobne nadaných chlapcov ortieľom požehnaným biskupskými berlami, ako sa traduje, alebo bolo všetko inak? Odkiaľ sa na pápežskom dvore vzali eunuchovia so slávičimi hlasmi, a ktorý kastrát bol posledným sopranistom *sui generis* za múrmi Vatikánu?

Odvážne scény z filmu *Farinelli* belgického režiséra Gérarda Corbiaua o rovnomennej opernej hviezde 18. storočia, popularita ktorej sa rovnala súčasným popovým modlám, nenechá nikoho na pochybách, že kastrácia – napriek všetkej jej kontroverzii – do dejín hudby jednoducho patrí. Pri speve chlapcov uväznených v mužských telách, ktorí dokázali zdoŕať aj tie najnáročnejšie koloratúry, vraj vznešené dámy odpadávali.

Primo autem loco treba pripomenúť, že moderný (a do istej miery pejoratívny) termín *kastrát* sa v 18. storočí masovo nepoužíval. Namiesto neho sa v talianskej vokálnej pedagogike rozprávalo o *can(ta)tore evirato*, ergo o interpretovi zbavenom virility.

Sestry alebo rivalky? Alegória Poézie a Hudby očami švajčiarskej majsterky neoklasicizmu

Angelicy Kauffman.

Zdroj: painting-planet.com

Už v 18. storočí bola kastrácia vykonávaná na lekársky predpis. Chirurgická intervencia sa prísne kontrolovala. Dôvody odstránenia maskulínnej hrdosti boli striktne zdravotné (napríklad, kastrácii

legendárneho speváka Farinelliho dal „zelenú“ úraz pri páde z koňa), to však nebránilo ambicióznym učiteľom hudby, aby tento systém zneužívali a podplácali lekárov, nech nabrúsia nôž.

Nôž ostrý ako slnečný lúč. Pomerne rozšírený mýtus predstavuje eunuchov v podobe bedárov z chatrčí, ktorých rodičia dobrovoľne kládli pod nôž, len aby im zabezpečili budúcu kariéru v hudobnom „biznise“. Táto krutá predstava má od historickej reality ďaleko.

Napríklad taký Caffarelli, syn vinára, podstúpil onen kontroverzný zákrok dobrovoľne a na vlastné riziko. Mnohí kastráti zrodení pod mediteránnym nebom mali rodokmeň plný nobility a biedou *in plenitudine verbi* v detstve netrpeli.

Ak operujeme s teóriou, že tieto ľudské sláviky boli kastrované na spevácke účely, majme na zreteli, že lekárska prax ich doby tento princíp oficiálne zavrhovala (i keď nik nepopiera, že v praxi sa *non placet* medicíny často nerešpektovalo) a nepožehnala mu ani cirkev.

Koncom 19. storočia mal zbor Sixtínskej kaplnky vo svojich radoch siedmych kastrátov. Na obrázku chóristi okolo roku 1904.

Zdroj: facebook.com

Svätopavlovský varovný prst, aby ženy mlčali v chráme, sa netýkal ženského spevu, ale ženských klebiet. Jazyk ako šmirgeľ by ortodoxnú náuku obrúsil na nepoznanie. *Caveat* apoštola malo byť brzdou proti neautorizovanému výkladu viery zo strany excitovaných príslušníčok nežného pohlavia.

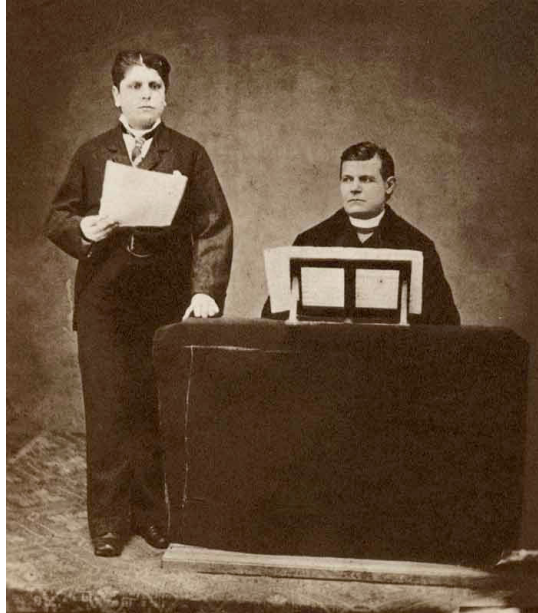
Znamená to vari, že dar učiteľskej a prorockej lucidity ženám nepatrí? Plejáda svätíc, akými boli byzantská hymnografka Kassia, všestranná Hildegarda z Bingenu, Terézia z Ávily či v 20. storočí Edith Steinová, je odpoveďou najvyššieho kalibru.

Učiteľská charizma svätých žien vždy harmonizuje s učením cirkvi. Svätému Pavlovi ležalo na srdci, aby táto harmónia nebola narušená disonantným akordom v podobe exagerovanej a príliš emotívnej ženskej exegézy. Ako vidíme, o speve tu nie je reč.

Prečo sa teda kastráti tešili tolkej popularite v cirkevných kruhoch? Pod klenby chrámov sa dostali z opery – a do opery, múzickej pravnučky antickej drámy, prišli zasa z Orientu. V komnatách byzantských cisárov (a najmä cisárovien) sa to hemžilo mužmi *sine virilitate* z politických dôvodov. Kastrát predsa nemôže so ženou v purpure splodiť ľavobočka, ktorý by detronizoval úradujúceho cisára.

Umelá fixácia chlapčenského (pozor, nie ženského!) hlasu v tele dospelého muža mala filozoficky vyjadrovať bezpohlavnosť anjelov. Svätý Ján Chrysostom preto v 4. storočí bez problémov glorifikuje spevácke umenie

eunuchov v tieni kupol konštantínopolských chrámov.

Budúci rímsky anjel Alessandro Moreschi upozornil na svoje kvality už ako trinásťročný.

Zdroj: comoreschi.it

Tento špecifický vokálny trend (fúzia maskulínneho a feminínneho princípu v hudbe) bol vo Východorímskom impériu tolerovaný ako jeden zo spôsobov obživy strážcov čistoty cisárskych postelí, avšak nikdy nebol favorizovaný. Brká kronikárov si pamätajú aj takzvaných hormonálnych kastrátov – mužov, ktorí neprešli príslušnou chirurgiou, ale v dôsledku hormonálnej dysfunkcie sa vyhli mutácii a zachovali si slnečný falzet.

Potencia ich hlasiviek strčila do vrecka aj školené ženské hrdlá. Bol to biely hlas, *voce bianca* multiplikovaný fyziológiou tela a objemom pľúc dospelého muža. Z tohto pohľadu prejav kastráta nemal byť „náhradou“ za ženský spev.

Opera zrodená pod arkádami renesančnej Florencie dostala silný inšpiračný impulz z južanských italo-gréckych komunit, v ktorých mal východný byzantský obrad (spolu s importom eunuchov z mesta na Zlatom rohu) nemalú tradíciu. Je veľmi pravdepodobné, že kastráti prenikli do talianskeho operného sveta orientálnymi cestami.

Ecclesia Christi sa na módnú novinku dívala s nedôverou a profánna opera bola (na rozdiel od religióznym sentimentom podfarbeného oratória) v pápežskom štáte zakázaná. Za toleranciou (nie však schvaľovaním) kastrátov v katolicizme dal definitívnu bodku pápež Pius X. Ten v roku 1903 zverejnil *motu proprio Inter plurimas pastoralis officiis sollicitudines*. Pontifex si berie na mušku otázky sakrálnej hudby a odporúča, aby nenaturálne vysoké hlasy dospelých mužov boli v cirkevných chóroch postupne substituované detskými spevákmi.

Prijímaniu (v 19. storočí často hormonálnych) kastrátov do Sixtínskej kaplnky zazvonil umieračik, no poslednému nositeľovi tejto špecifickej (a racionalistami právom kritizovanej) speváckej školy ešte nebolo treba intonovať *Requiem*. Posledný pápežský kastrát Alessandro Moreschi zomrel 21. apríla 1922 a jeho umenie máme zdokumentované na Edisonových voskových cylindroch.

Ako klenba chrámu. Absencia testosterónu sa podpísala na architektúre Moreschiho tváre.

Zdroj: facebook.com

Nahrávacie sesie sa konali 3. až 5. apríla 1902 pod gesciou gramofónového agenta Williama Gaisberga, ktorý sa podpísal napríklad pod fonografickú kariéru tenorového vulkánu spod Vezuvu Enrica Carusa. O rok neskôr vyhotovil kastrát Moreschi niekoľko ďalších zvukových záznamov liturgickej hudby. Jeho prejav bohatý na *portamenti*, glissandá a vzlyky pôsobí sugestívne aj po vyše sto rokoch.

Vatikánski kastráti boli v porovnaní so svojimi „bratmi“ z operných domov (ktorí vymizli z divadelných dosák v prvých desaťročiach 19. storočia) z iného cesta. Samých seba vnímali veľmi teologicky ako večných panicov obetovaných Bohu pre vyššie ciele.

Ekvivalentom zasvätených panien však v žiadnom prípade neboli, pretože svoj *animus virilis* stratili v dôsledku umelej chirurgickej intervencie. Rítus „konsekrácie“ kastrátov nikdy neexistoval. Obetovať možno len to, čo máme, čo je naše, nie to, čo (už) nevlastníme.

Okrúhla a dobrácka Moreschiho tvár (immortalizovaná dobovými fotografiami) upúta dobre vyvinutými lícnymi kosťami. Pre umenie kastrátov (vrátane už spomínaného Farinelliho) mala architektúra tváre (determinovaná i samotnou eviráciou) podstatný význam. Líca ako rezonátory, podnebie ako klenba veľkej gotickej katedrály. Víťazný oblúk hudby.

Víťaznú cestu za spevom Moreschi odštartoval v rímskom Monte Compatri. Jeho narodenie rámovali jedničky, na svet prišiel 11. novembra 1858. Miesto, kde po prvý raz otvoril oči, kladie taliansky historik konca 19. storočia Giuseppe Tomassetti do súvisu s Labicom (*Labicum*) v starodávnom Latii.

Monte Compatri je od roku 2001 sídlom Centra pre taliansku filozofiu so špecializovanou knižnicou, ktorá je čímisi ako intelektuálnymi kúpeľmi pre hľadačov pravdy.

Moreschi – šieste z ôsmych detí – zbieral prvé hudobné experiencie v šere kostolov rodného mestečka, dnes v administratívnom zväzku večného Ríma. Zaujímavá etymológia názvu tohto sídla vsutku stojí za pozornosť: do úvahy pripadá *mons patrum* (hora otcov) alebo *mons cum patribus* (hora s otcami), iná hypotéza operuje so substantívom *computator* (genitív *computatoris*), ktoré dobre poznáme z anglického *computer* (počítač).

Počítať v latinskom chápaní, to nie je len suché spracovanie čísel – to je predovšetkým umenie správneho triedenia myšlienok. V Biblii prítomný pojem *census* (registrácia, sčítanie obyvateľstva) je príbuzný slovesu *censere* (myslieť, mať mienku, zvažovať aj počítať). Vážiť myšlienky na váhach svedomia. A vyrátať ich (ne)vyčísliteľnú hodnotu.

Tento proces býva súčasťou voľby povolania. Mladíka, ktorému v krstnom liste svietilo meno Alessandro Nilo Angelo Moreschi, k hudobnému povolaniu nasmeroval kňaz Nazareno Rosati. V roku 1871 zobral chlapca do Ríma, kde dostal excelentné vzdelanie.

Kedy a prečo bol podrobený kastrácii, nie je známe. Oprieť sa môžeme o skutočnosť, že zjednotené Taliansko v duchu staršej praxe postavilo tento úkon (s výnimkou vážnych zdravotných indikácií) *extra legem*. Od roku 1873, kedy bol menovaný za *soprano primo* Lateránskej baziliky, sa o umení mladého Moreschiho usilovne referovalo pod strechami rímskych chrámov, ale aj salónov.

„Najvyššie tóny Moreschiho dojemného hlasu majú v sebe čosi nadprirodzené.“ skonštatovala manželka dánskeho veľvyslanca v Ríme Lillie Greenoughová s istou dávkou pátosu po tom, čo si na Veľký piatok 1881 v Bazilike svätého Petra vypočula Moreschiho sólo *Inflammatus* v Rossiniho *Stabat Mater*. Keď o tri roky neskôr „ozvučil“ náročný part seraфина v oratóriu *Kristus na Olivovej hore* z Beethovenovho pera, *Civitas aeterna* sa spevákovi odvdáčila epitetom *Angelo di Roma*.

Rukopis a podobizeň posledného vatikánskeho kastráta v roku 1914.

Zdroj: facebook.com

Rímsky anjel mal veľa svetských záväzkov. Začiatkom augusta 1900 si ho vyžiadala talianska kráľovská rodina, aby účinkoval na pohrebe zavraždeného kráľa Umberta I. Pochovávali ho v rímskom Pantheone.

A panteónu duchovnej hudby zostal Alessandro Moreschi verný po celý život. Dvere do zboru Sixtínskej kaplnky mu otvoril jej vtedajší umelecký riaditeľ Domenico Mustafà, sám výborný kastrát – sopranista. V tomto čase atakovalo vrchol vokálnej pyramídy sopranového ambitu sedem sixtínskych kastrátov, ich kvalita však nebola práve výstavná.

Moreschi neskôr prevzal Mustafovu štafetu a spolu s ňou aj zodpovednosť za administratívny chod inštitúcie. Sixtínskym chóristom vyberal repertoár s citlivým uchom dramaturga. Do dôchodku odišiel v roku 1913, celých desať rokov po prohibícii spevu kastrátov pápežom Piom X.

Darmo ho nemecký muzikológ a autor knihy *Spevácke umenie kastrátov* Franz Haböck prehováral na koncertné turné s opernými áriami, hlboko veriaci Moreschi zvyknutý na pokojné *largo* sakrálnej hudby o tom nechcel počuť.

Aký výsledok z toho plynie? Cirkev nepožehnáva schopnosti nadobudnuté violentne – násilne a umelo. Epizóda menom kastráti bola aberáciou. Boh meniaci zlo na dobro však do tejto slepej uličky vliaval veľa svetla.

Potomkovia Herkulovi, ktorí neprešli mutáciou (napríklad súčasný rumunský falzetista Radu Marian) či moderní kontratenoristi (muži so všetkým, čo k tomu patrí, ktorí sú schopní pomocou špeciálnej vokálnej techniky spievať o oktávu vyššie) viac či menej úspešne otvárajú Pandorinu skrinku operného spevu.

Áno, je správne nazerať na fenomén kastrátov triezvo. Fyzikálny zákon o zachovaní energie však neoklameme. Sila eunuchom (artificiálne) odňatá sa logicky musela prejavíť inde. V živote posledného pápežského kastráta Alessandra Moreschiho predsa hrala prím hlboká religiozita. Lampa, ktorá ožiari každý tmavý kút.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/posledny-kastrat-za-murmi-vatikanu/>